

УДК 364.442

*Гуменюк Л. Й.,
к. соціол. н., доцент,
Львівський державний
університет внутрішніх справ*

НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ТА ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті досліджується питання модернізації в структурі соціальної роботи та підготовки фахівців в умовах інформаційного суспільства. Виділено етапи розвитку соціальної роботи в Україні, проаналізовано стан його розвитку, зазначено напрями й умови модернізації соціальної роботи, розширення поля її діяльності; викладено проблеми підготовки кадрів. Визначено, що сучасними базовими пріоритетами соціальної роботи є стандартизація соціальних послуг, формування ідеалів соціального розвитку, створення соціальної держави.

Ключові слова: *соціальна робота, модернізація соціальної роботи, система соціальної роботи, інформаційне суспільство, соціум.*

В статье исследуется вопрос модернизации структуры социальной работы и подготовки специалистов в условиях информационного общества. Выделены этапы развития социальной работы в Украине, проанализировано состояние его развития, отмечено направления и условия модернизации социальной работы, расширения поля его деятельности; изложены проблемы подготовки кадров. Определено, что современными базовыми приоритетами социальной работы являются стандартизация социальных услуг, формирование идеалов социального развития, создание социального государства.

Ключевые слова: *социальная работа, модернизация социальной работы, система социальной работы, информационное общество, социум.*

The article examines the modernization of the structure of social work and training of professionals in the information society. Highlight stages of development of social work in Ukraine. The state of its development, defined lines and the modernization of social work, expansion of the field of activities, outlined the problems of training. Determined that the current base priority of social work is the standardization of social services, the formation of ideals of social development, the creation of the welfare state.

Keywords: *social work, moderniztsiya social work, social work system, information society, society,*

Постановка проблеми. Соціальна робота – самостійний динамічний вид діяльності, що усталився в Україні з середини 90-х років минулого століття і потребує трансформації та модернізації інфраструктури відповідно до запитів сучасності. Процес трансформації передбачає його всебічне наукове осмислення, у тому числі й філософське обґрунтування на підставі системного підходу з тим, аби змінити не лише зміст, але й спрямованість соціальної роботи. На сьогодні майже 22 тис. сиріт живуть в інтернатах; 170 тис. дітей перебувають у неблагополучних сім'ях; щороку до 7 тис. дітей втрачають батьків внаслідок позбавлення останніх батьківських прав. “Структуру і систему роботи соціальних служб держави потрібно модернізувати таким чином, щоб забезпечити повне охоплення увагою держави найуразливіших верств населення, насамперед – пенсіонерів, інвалідів, сімей з дітьми” [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Активну участь у наукових дослідженнях соціальної роботи беруть провідні вітчизняні вчені-філософи, соціологи, педагоги, психологи. Теоретичні й практичні аспекти становлення соціальної роботи та системи соціальних послуг в Україні, їх місце та роль в соціальній політиці держави розглянуті в роботах А. Андрущенко, І. Григи, Н. Кабаченко, А. Капської, Г. Попович, Т. Семигіної, О. Яременка та ін.

Питання управління діяльністю соціальних служб, ефективності надання соціальних послуг, покращення їхньої якості аналізуються такими дослідниками, як: О. Безпалько, О. Вакуленко, О. Васильченко, З. Зайцева, І. Зверева, А. Зінченко, Н. Комарова, Н. Котелевська, Р. Кравченко. Проблеми інформаційного суспільства, його трансформації та модернізації вивчали вітчизняні філософи: Л. Дротянко, С. Сокол, О. Білорус, Є. Головаха, С. Катаєв, Д. Лук'яненко, М. Михальченко,

Ю. Павленко, В. Тарасенко, соціолог Вакуленко С. М. та інші. Відомий аналітик Ф. Уебстер рефлексував найбільш відомі філософські, соціологічні, культурологічні теорії, автори яких цікавилися проблемами становлення та розвитку інформаційного суспільства та соціальних змін у ньому [8]. Разом із тим, дослідження соціальної роботи в контексті інформаційного суспільства, зокрема соціально-філософський аналіз доцільності функціонування та розвитку цього виду громадських послуг, залишилися поза увагою науковців.

Постановка завдання. Одним із критеріїв рівня розвитку будь-якого суспільства є той факт, як у цьому суспільстві ставляться до осіб, які потребують соціальної підтримки. Саме стратегія, рівень і зміст соціальної роботи певною мірою визначають і майбутнє суспільства. Сучасне українське суспільство має розгалужену інфраструктуру системи соціальної допомоги населенню. Існує необхідність модернізації системи соціальної роботи інформаційного суспільства в умовах змін. Метою статті є визначення основних пріоритетів соціальної роботи в умовах модернізації суспільства, проаналізувавши її можливі трансформаційні зміни.

Виклад основного матеріалу. Соціальна робота в Україні пройшла довгоривалий процес становлення. З прийняттям християнства у період церковної добродійності соціальна допомога розглядалася як звичайна благодійність, релігійний обов'язок віруючого, як система гуманітарних послуг нужденним [7, с. 9]. І лише у XXI ст. соціальну роботу визнали в усьому світі як професію, яка потребує спеціальної підготовки і завдяки якій кожен індивід відчуватиме себе активним членом суспільства.

Таким чином, становлення та розвиток соціальної допомоги і підтримки в українському суспільстві пройшли декілька етапів:

- *релігійна благодійність* з поширенням християнства на східнослов'янських землях із часу хрещення Русі;
- формування *княжо-церковної благодійності* шляхом злиття форм князівської та церковної опік;
- *період церковно-державної благодійності* – епоха українського Відродження в історії соціальної роботи характеризується розвитком різного роду ремесел, садівництва, городництва при монастирях, наданням притулку й допомоги старим людям, у тому числі й потерпілим від стихійного лиха;
- *теоретичне обґрунтування практики соціальної допомоги*: формуються й розвиваються соціологічні вчення про людину і суспільство,

формується вимоги та потреби реформування наявних суспільних відносин;

- *спроба проаналізувати проблему змісту і цілей існування суспільства* та виникнення основних напрямів соціальної роботи;
- *формування* антрополого-гуманістичного напрямку соціальної роботи, організації соціальної школи на основі інтеграції виховних сил суспільства.

На початку ХХІ ст. основні ідеї вітчизняної педагогіки розглядали людину в середовищі її буття як відкриту систему, що постійно змінюється й передбачає єдність соціалізації, виховання та розвитку в цілісному процесі формування особистості, її самореалізації. А. С. Макаренко простежив ідею необхідності створення груп самопомогі, тим самим показавши, що праця для кожної людини є не лише обов'язком перед суспільством, але й можливістю самореалізації. В. О. Сухомлинський розглядав виховання з позиції суспільних інтересів з урахуванням розвитку індивідуальних особливостей кожної особистості. Період накопичення емпіричного досвіду привів до появи в суспільстві фахівців, які організовували соціально-педагогічну роботу в соціумі.

Друга половина ХХ ст. ознаменувалася формуванням і розвитком мережі установ і організацій, набуттям соціально-педагогічного досвіду. Проте система соціальної роботи у цей час характеризується недостатньою організаційною, кадровою та фінансово-ресурсною незабезпеченістю. Тому формуванням взаємовідносин дорослих і дітей у соціумі, організацією дозвілля у відкритому середовищі займалася школа.

Наприкінці ХХ ст. відбувся перехід від окремих елементів передового досвіду соціальної роботи до державного рівня вирішення проблем, створення центральної системи служб соціальної допомоги (ЦСССДМ) населенню з розгалуженою інфраструктурою й відповідним кадровим забезпеченням. Сучасний науковець, практик у соціальній сфері, І. Я. Ткач [11] запропонувала розглядати становлення та розвиток центрів СССДМ у незалежній Україні, умовно поділяючи на такі періоди:

- *період формування та становлення системи ЦСССМ (1992–1993 рр.)*; пошук і розробка специфічних для соціальної роботи методів та форм діяльності (1994–1997 рр.);
- *подальша розбудова змісту і форм соціальної роботи*. Моніторинг діяльності системи центрів соціальної допомоги (1998–2000 рр.);
- *перехід системи центрів СССДМ у нову якість шляхом модернізації діючої системи, систематизації методологічної бази надання*

соціальних послуг населенню, виділення ролі соціального працівника (2001–2003 рр.);

- *формування комплексного підходу* у вирішенні соціальних проблем населення, відпрацювання нормативно-правових документів; урізноманітнення системи спеціалізованих формувань, розширення діяльності соціальних служб на різновікові групи населення (2004–2007 рр.);

- *пошук шляхів реформування* системи центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, активізації соціальної роботи в громаді, створення комунальних соціальних закладів з юридичним статусом, формування мінімальних соціальних стандартів (2007–2008 рр.);

- *затвердження Стратегії розвитку системи соціальних послуг* для сім'ї, дітей та молоді на 2009–2014 роки (наказ профільного Міністерства сім'ї молоді та спорту від 04.11.2008 р. № 4414), метою якої є підвищення якості та доступності професійних соціальних послуг безпосередньо в громадах.

Соціолог С. М. Вакуленко прийшла до висновку, що система соціальних послуг на сьогодні не в змозі достатньою мірою задовольняти потреби суспільства та цільових соціальних груп. Незважаючи на те, що держава постійно збільшує обсяги фінансування, показники охоплення населення соціальними послугами знижуються, а навантаження на соціальних працівників зростає. [2]. Тому необхідні зміни не окремих складових, а системи в цілому, принципів її організації та функціонування. Це стосується зокрема і недержавних громадських організацій, здатних запропонувати різні інноваційні форми надання соціальних послуг, зокрема послуг, стандарти яких не відпрацьовані, але потреба в яких сформована у представників різних цільових груп. Крім того, повинні бути розроблені загальні принципи та стратегії оцінки ефективності роботи як соціальної служби в цілому, так і її окремих підрозділів, окремих співробітників, надійні інструменти, які можна застосовувати в різних типах служб, що мають різне територіальне розташування, щоб мати інформацію, яку можна порівняти, доступну для узагальнення й аналізу. Слід звернути увагу і на вкрай низький престиж соціальної роботи в суспільстві, недостатній рівень оплати праці соціальних працівників, незважаючи на загрозу безпеці життєдіяльності (спілкування з алко- і наркозалежними, хворми на ВІЛ-СНІД, звільненими з місць позбавлення волі та ін.).

Враховуючи на вищезазначене, повинна бути розроблена відповідна система заходів, спрямованих на трансформацію системи соціальних послуг. Необхідний перехід від пострадянської системи

соціального обслуговування, яка все ще діє в Україні, до міжнародних стандартів надання соціальних послуг.

Також з метою модернізації системи соціальних послуг необхідно:

- привести українське законодавство в соціальній сфері у відповідність з міжнародними нормами та стандартами. У зв'язку з цим потрібно продовжити роботу над створенням проекту вітчизняного Соціального кодексу, використовуючи досвід інших держав;
- активізувати розвиток інфраструктури соціальних послуг і їх модернізацію;
- створити повноцінний ринок соціальних послуг;
- збільшити чисельність постачальників соціальних послуг і покращити їх якість;
- розробити конкретні соціальні стандарти на послуги;
- викласти чіткі вимоги щодо здійснення моніторингу, контролю, санкцій, використання комплексної оцінки потенціалу заявника й умов його роботи;
- передати повноваження з надання соціальних послуг з державного на регіональний і місцевий рівні.

Для підвищення ефективності діяльності системи соціальних служб необхідна, передовсім, координація діяльності державних і суспільних структур, їх тісна співпраця у реалізації *стратегічних напрямів соціальної реформи*: відновлення довіри суспільства до державної політики (шляхом скасування пільг для тих, хто цього не потребує); запровадження механізмів розподілу результатів економічної діяльності, які б стримували подальшу соціальну та економічну поляризацію суспільства (введення в дію закону про податок на багатство, який так і не набув сили). Модернізація сфери соціального забезпечення повинна відобразитися в адресних допомогах, соціальних послугах та успішній соціалізації людей з обмеженими можливостями, сприяння ефективній зайнятості та створення нових робочих місць. Джерелом для нової якості соціальної політики може бути лише зростання економіки, підвищення її продуктивності як результат впровадження Програми модернізації країни. А глибока модернізація сфери соціального забезпечення означає перехід до створення можливостей долання наслідків. Це означає курс на європейські стандарти.

Таким чином, на сьогодні соціальна робота є специфічним видом професійної діяльності, специфіка якого пов'язана з предметом праці – соціальними взаємовідносинами, – а отже, “процесом творення і відтворення особистості людини” [3].

В умовах інформаційного суспільства, що стосуються сфери зайнятості працівників, ролі інформації й різних форм інтелекту, психології особистості [5], значення соціальної роботи помітно посилюється. Так, індивід, який потрапив у важкі життєві обставини або знаходиться в них від народження, повинен самосоціалізуватися, тобто сформувавши в собі певний рівень соціальної культури. Іншими об'єктами зусиль соціального працівника є окрема родина як джерело відтворення родового життя, професійні та громадські колективи.

Незважаючи на значний підготовчий організаційно-законодавчий процес, через недостатню забезпеченість кваліфікованими кадрами, матеріально-технічними ресурсами та інформаційно-комунікаційними засобами, в Україні зроблено лише перші кроки з розбудови ефективної системи соціальної роботи. Не відповідає сучасним викликам суспільства і підготовка фахівців із соціальної роботи, що зумовлено переважанням передовсім теоретичної складової та слабкою представленістю практичної і професійної компонент. Такий стан справ пов'язаний, зокрема, з сучасними тенденціями на ринку праці, які формують замовлення на фахівців із професійними компетенціями та навичками, а також діяльністю в умовах обмежених ресурсів. Проблеми створює і відсутність єдиного підходу до підготовки соціальних працівників у закладах освіти України, зумовлена різнопрофільною спеціалізацією і мультидисциплінарним підходом. Навчальні дисципліни часто є компіляцією окремих дисциплін, лише відносно пов'язаних між собою. Це часто залежить від того, на якому факультеті ведеться підготовка (філософському, психологічному та інших).

Звуженість і суспільна нереалізованість, невпевненість у стабільності та розвитку спеціальності привели до недостатньої розробленості дисциплін і плинності викладачів, які часто розглядають їх лише як додаткове навантаження. Такі науково-педагогічні працівники часто не мають практики роботи з клієнтами та групами в соціальних установах, в той час, як у більшості канадських і американських вишах до викладання профільних дисциплін із соціальної роботи допускаються фахівці, які мають спеціальну освіту, практичний досвід і сертифікацію із соціальної роботи. Крім того, наприклад, викладацька робота кафедр у США і Канаді та європейських державах поєднується з супервізорською, консультативною, методичною діяльністю в соціальній сфері, а дефіцит у практико-орієнтованих дисциплінах реалізується через запрошення практиків для ведення занять і ефективну організацію практики студентів.

Широкого впровадження вимагає і використання в практиці підготовки фахівців активних методів і форм навчання, інноваційних технологій, що дозволяє подолати розрив між теорією і практикою соціальної роботи, зробити процес навчання цікавим, створити умови для активізації мотивації студентів до навчання, підвищити мотивацію до працевлаштування за фахом, а також одержати додаткові переваги в конкуренції між вишами, що здійснюють підготовку фахівців з соціальної роботи [4].

Особливої кваліфікації мають набути соціальні працівники для надання соціальної допомоги достроково звільненим та особам, які відбувають покарання в альтернативній формі без позбавлення волі, а також тим, хто щойно повернувся з місць позбавлення волі; ВІЛ-інфікованим індивідам та іншим представникам кризової категорії населення.

У стратегію професійної підготовки фахівців із соціальної роботи слід включити і взаємодію вищих навчальних закладів з державною владою і місцевою громадою, а також створення на базі вишів центрів практичної соціальної роботи. Для студентів – це майданчик для зустрічей із фахівцями; для викладачів – зустрічі з практиками; для практиків – надання можливостей займатися науковою роботою. Це дає можливість організувати грантові та волонтерські проекти.

Висновки. Таким чином, соціальна робота є специфічним видом виробничої діяльності, що займає певну нішу цивілізаційного розвитку держави, базовими пріоритетами якої в нових суспільно-культурних взаємовідносинах є формування певного рівня соціальної культури індивіда, а також стандартизація соціальних послуг, визначення ідеалів соціального розвитку, створення соціальної держави. Лише за цих умов можливе ефективне функціонування системи соціальної роботи, яка однаково потужно підтримуватиметься і державою, і громадянським суспільством.

Отже, перспективним є вивчення завдань громадянського суспільства в підтримці та реалізації державних програм у галузі соціальної роботи, їх модернізації й популяризації серед населення.

Література:

1. www.president.gov.ua/news/24273. – Назва з екрана.
2. Вакуленко С. М. Організаційні аспекти модернізації системи соціальних послуг в контексті нових орієнтирів соціальної політики // *Фінанси України*. – 2011. – № 8. – 37 с.

3. *Горпинич О. В.* Соціальна робота як фактор формування громадянського суспільства 2005 року : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук : 09.00.03 / О. В. Горпинич ; Ін-т вищ. освіти АПН України. – К., 2005. – 18 с.

4. *Гуменюк Л. Й.* Особливості підготовки фахівців із соціальної роботи в Україні та за рубежом / Л. Й. Гуменюк, Ю. І. Гуменюк // Детермінанти професіоналізації як умова розвитку освітнього простору суспільства : збірник тез міжкафедрального круглого столу факультету психології ЛьвДУВС: 22 березня 2013 р. / упор. М. П. Козирев. – Львів : Тріада Плюс, 2013. – С. 48–51.

5. *Дротянко Л. Г.* Концепції інформаційного суспільства та культури постмодернізму компаративний аналіз / Л. Г. Дротянко // Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія : збірник наукових праць. – К. : НАУ, 2006. – № 2 (4). – 224 с.

6. *Макарова О.* Соціальні програми в Україні: проблеми реалізації та шляхи реформування / О. Макарова // Демографія та соціальна політика. – 2010. – № 1–2. – 92 с.

7. Соціальна робота : навчальний посібник / В. П. Андрущенко, В. П. Бех, М. П. Лукашевич та інші // Соціальна робота : книга II. – К. : ДЦССМ, 2002. – 400 с.

8. Соціальна робота : короткий енциклопедичний словник / авт. кол. : В. П. Андрущенко, В. П. Бех, І. В. Козубовська та інші // Соціальна робота : книга 4. – К. : ДЦССМ, 2002. – 536 с.

9. Соціальна робота: практична підготовка студентів на освітньо-кваліфікаційному рівні “бакалавр” : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. М. Гайдук, Л. Є. Клос, С. Г. Ставкова та інші. – Львів : Вид-во Нац. університету “Львівська політехніка”, 2007. – 164 с.

10. *Ткач І. Я.* Соціальна робота як об’єкт філософування / І. Я. Ткач // Мультиверсум. Філософський альманах : збірник наук. праць / гол. ред. В. В. Лях. – Вип. 79. – К., 2009.

11. *Ткач І. Я.* Трансформація інфраструктури соціальної роботи в інформаційному суспільстві // Аналітично-інформаційний журнал “Схід” / шеф-ред. В. Білецький. – Донецьк, 2009. – № 4 (95), червень. – С. 109–112.